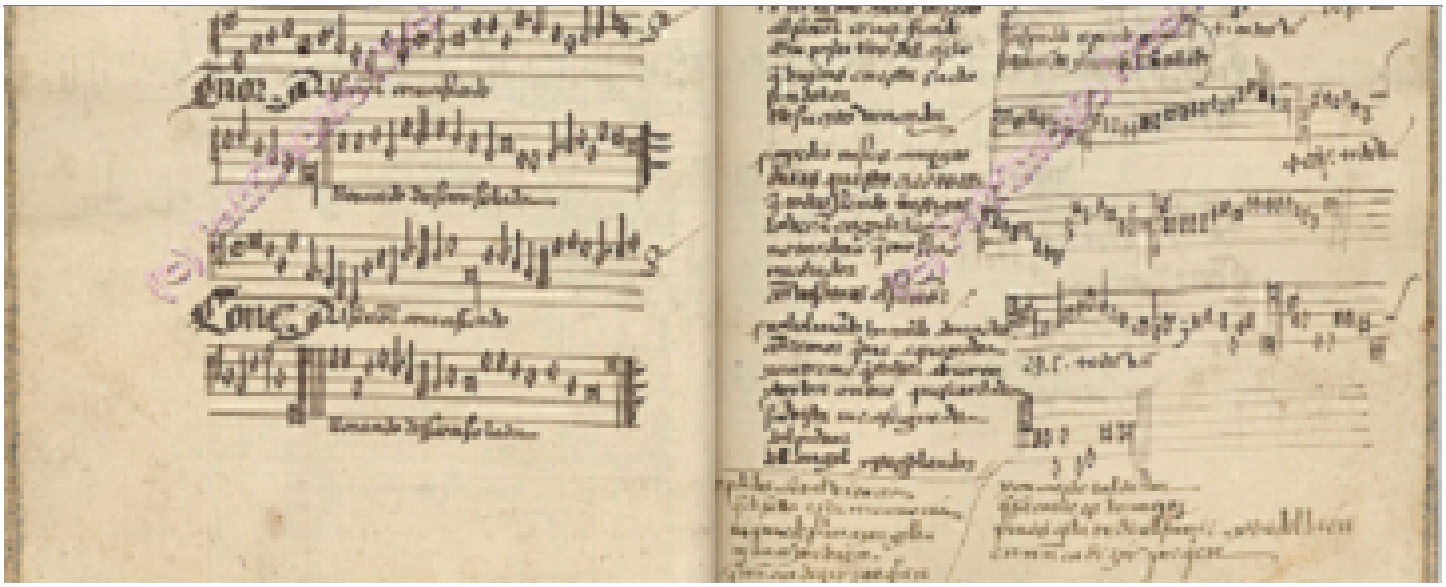

Juan Del Encina, el gran compilador

Autor: Joan Casajuana
Data de publicació: 18-09-2019

En Joan Casajuana ha resseguit la vida del músic Juan Del Encina, autor del 'Cançoner de Palau', de l'època dels Reis Catòlics, i s'estranya de la gairebé total absència de dades sobre la seva persona i de les irregularitats que giren a l'entorn del cançoner.

En Juan Del Encina és conegut com el primer pare de l'escena renaixentista espanyola pel seu teatre primerenc i per ser l'autor de magnífics villancets.

Però la seva trajectòria biogràfica apareix completament buida— o cremada—. Ens ho indicava En Victor Cucurull al seu article a l'INH[1]. I jo mateix vaig constatar-ho tot llegint les confessions que l'erudit Manuel Cañete va fer en el seu proemi a Juan del Encina, pronunciat a la Real Acadèmia l'any 1867.

En aquest discurs, M.Cañete s'excusava de no haver estat capaç de trobar del compositor, en la seva esmerçada recerca, cap rastre biogràfic documentat. I això després de seguir la trajectòria de Del Encina per Salamanca —la universitat, la catedral, la casa dels ducs d'Alba— per Roma, per León i per on fos que va passar. En Cañete feia constar també més d'un incendi durant la Guerra de Successió[2], incendis que haurien destruït molts documents.

Ara bé, vet aquí que un dia un sacerdot de confiança va dur-li una nota amb dades molt precises. Estaven escrites per un hombre curioso[3]:

"...de un hombre curioso que a fines del último siglo registró minuciosamente el archivo de la catedral salmantina, y que al escribirlas se remite a los dos cajones donde existian los comprobantes."

"Mas cumple advertir que posteriormente se ha alterado la numeración de los cajones de aquel archivo, sujetando a otro plan la colocación de libros, de manera que solo sacándolos y examinándolos todos, se podrian verificar las

remisivas.”

“Sin embargo, mi docto amigo no desespera de efectuarlo algun dia; y entretanto, fuera injusto dudar de noticias que aparecen con tal aire de exactitud.”

I així és com D. Manuel Cañete disposà, per fi, de dades.

Tres anys més tard, al 1870, es va trobar un exemplar del cançoner d'En Juan Del Encina, escrit entre el 1492 i el 1496: El cancionero de Palacio dels Reis Catòlics.

L'Asenjo Barbieri, un cèlebre compositor de sarsueles i expert musicòleg, va rebre l'encàrrec de reeditar-lo. La RAE el va publicar dos llibres: un el 1890 i l'altre el 1893, reorganitzat, transcrit i comentat pel mateix Barbieri. En el pròleg de la seva obra, En Barbieri hi va incloure el proemi d'En Cañete. L'Asenjo Barbieri hi va afegir el següent comentari: que “semblava com si un geni malèfic s'hagués proposat d'esborrar totes les petges de Juan del Encina”, ja que no hi quedaven, en el Cancionero, rastres de la seva biografia.

Com dèiem, aquest cançoner va ser confeccionat per En De l'Encina mateix, tot i que s'hi van afegir moltes més obres escrites per altres autors. Per fer-ho, fins i tot es van aprofitar marges i espais buits[4].

En De l'Encina el prologava amb el seu Proemio a los más poderosos. Allí hi lloava els seus mecenes, —els ducs d'Alba—, i hi lloava també els Reis amb extensos panegírics que enaltien la grandesa dels seus protectors. Després, hi publicava les Bucòliques de Virgili, les primeres 8 èglogues d'ell mateix, la seva lírica i la recopilació de més de 460 cançons.

Des que va entrar a servir els ducs d'Alba l'any 1493 fins que ell mateix va dur el cançoner a impremta[5] a mitjan 1496, En Juan del Encina va escriure-hi unes 250 pàgines, dins de les quals hi signà ell mateix 68 obres com a autor de la lletra, de la música i de les veus.

Tanta quantitat de cançons en només tres anys —i amb una ampla diversitat temàtica, rítmica i melòdica— em semblen d'una inspiració inversemblant, fora del comú. En aquestes obres, s'hi tractava de tot —i amb molt d'enginy metafòric— a través de converses entre pastors: s'hi parla de política, religió, art amatòria, història, cavalleries...

A més, En De l'Encina, aleshores un jove de 25 anys, va escriure i va representar, amb èxit al llarg d'aquells 3 anys, les seves èglogues davant dels ducs, escenificant-les amb actors, vestuaris i decorats. De vegades, també davant dels prínceps Joan i Margarida d'Àustria i Joana i Felip, i, probablement, també davant dels mateixos Reis.

Però jo em pregunto, ¿tindria aquest jove creador temps material per compondre tot aquell repertori inspirat en tanta varietat temàtica i, ni cal dir, temps per editar-lo i compaginar-lo amb la pulcritud amb què ho va fer?[6]

Tenint en compte l'ambició de De l'Encina i les seves habilitats socials, tal com afirma l'Álvaro Bustos en la seva extensa tesi doctoral, i veient l'obsessiva persistència a deixar la seva signatura ben visible en tantes cançons[7], potser hauríem de començar a repensar En De l'Encina com un artista astut, que va destinar aquells anys a captar, recollir i compilar el que havia trobat d'interessant per a, després, reescriure-ho en solfes.

No voldria profanar cap figura sagrada qüestionant aquest gran autor, pare del teatre espanyol i destacadíssima figura del nostre Renaixement musical, però crec que avui seria més congruent considerar-lo com el que ara en diríem un gestor hàbil, un arranjador. O un oportunista o un productor.

Qualsevol creador, per petit que sigui, sap que en tota composició sempre es copia alguna cosa d'una altra i així els creadors ens hem anat afusellant, conscientment o inconscientment, els uns als altres al llarg de la història. Avui això és molt més patent amb la tecnologia i en aquells temps potser no ho era tant, però també el zel del creador s'aguditzava apropiant-se de cobles i tonades que s'escoltaven per les tavernes o el carrer.

En De l'Encina en només tres anys va signar com a pròpies una quarta part de les aproximadament 250 cançons que hi va editar. Quins criteris va fer servir per discernir l'autoria pròpia de la còpia? Sota quin punt de vista decidiria què era collita pròpia i què no? I és que es jugava el prestigi, en inscriure com a seva tota aquella producció de música profana sortida més aviat de l'imaginari del carrer —i no pas de palau—.

Aquelles músiques i lletres partien de la inspiració popular. D'on sinó, trauria el seu bagatge el nostre autor? Els villancets eren precisament les cançons que venien dels vilatans i aquesta és l'essència del gènere.

A més, En De l'Encina tindria molta feina escrivint la seva pròpia obra, representant les seves èglogues i villancets, organitzant les escenes dels pastors, recitant, cantant i, finalment, dirigint els cors. Només ell sabria d'on li vingué tanta inspiració per a escriure en el temps lliure tantes cançons en tants pocs anys. I encara un altre fet molt estrany: quan va marxar a Roma ja no en va compondre més.

El Cançionero de Palacio va ser gestat al palau del ducs d'Alba, nobles molt propers al Rei Ferran, el sobirà de la corona. Les cançons d'En Juan Del Encina van ser escrites en diverses llengües: majoritàriament en castellà, algunes en dialecte saiaguès, però també en italià, francès, portuguès i fins i tot en basc[8]. Segons En Barbieri, cap en català ni aragonès. A més, a l'esmentat cançoner hi falten 54 fulls[9]. Potser sí que un geni malèfic va creuar-se pel camí del compositor...

Tenint en compte l'habitual presència de guitarres en la música d'En De l'Encina i la llarga tradició trobadoresca d'aquest instrument i d'altres d'anàlegs en les corts precedents —a València amb la cort d'en Ferrante, a Nàpols amb la d'Alfons el Magnànim, prèviament a Catalunya amb la de Joan I el Caçador, i des de molt més temps enrere amb la cort d'Alfons I el Trobador— ,sembla ben estrany que hi hagués tanta desconnexió entre el cançoner reial de la corona i les llengües d'aquesta.

També sorprèn que l'obra s'imprimís a Salamanca el 1496, a Sevilla el 1501, a Burgos el 1505, a Salamanca el 1507 i el 1509 i a Saragossa el 1512 i el 1516 i que, en canvi, no es fes mai a Catalunya, És a dir, ni a Barcelona, ni a València —ambdues ciutats molt actives aquells primers anys pel que fa a l'emergent indústria de la impremta—.

Per acabar, vull tornar a fer esment que l'absència de dades biogràfiques sobre En Juan Del Encina va quedar "solucionada" amb l'adopció d'aquella nota —tan estranya, aquella que provenia d'un home curiós del S.XVIII— segons la qual un capellà de confiança va passar a Don Manuel Cañete uns documents perduts entre calaixos que mai no van sortir a la llum[10]. Van ser concretament aquelles dades les que es van adoptar per confegir les principals referències biogràfiques del nostre autor[11]. Resumim-les:

1a.- Naixement a Salamanca. Estudis en aquesta universitat, patge de D. Gutierre i entrada l'any 93 al servei de D. Fadrique, segon Comte d'Alba.

2.- La seva marxa a Roma cap al 1500 al servei d'Alexandre VI i la definitiva tornada a León, després de visitar Jerusalem el 1519.

I és en aquestes dades, precisament, que hom va basar-se per confeccionar les posteriors biografies del músic i compositor. Justament en allò que hi havia escrit en aquella nota misteriosa i perduda entre calaixos.[12]

Joan CasaJuana

Notes:

[1]https://www.inh.cat/articles/Juan-del-Enzina-Joan-Escriva-o-Joan-d-Olzina-

[2]https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10065818 XIX a XXXII

[3]https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10065818 XXXI

[4]http://bdh.bne.es/bnesearch/detalle/bdh0000010741, p. 7

[5]https://eprints.ucm.es/11455/ p. 14, 15 i 16

[6]https://eprints.ucm.es/11455/ p. 15 i 16

[7]https://eprints.ucm.es/11455/ p. 15

[8]http://bdh.bne.es/bnesearch/detalle/bdh0000010741 p. 8

[9]http://bdh.bne.es/bnesearch/detalle/bdh0000010741 p. 6

[10]https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10065818 XI

[11]http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/cancionero-de-juan-del-encina-primera-edicion-1496--0/html/ffadf59c-82b1-11df-acc7-002185ce6064_253.html Cap.II

[12]https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10065818 XXIX i XXX

Bibliografia:

ASENJO BARBIERI, Francisco. Cancionero Musical de la Biblioteca de Palacio, RAE, 1890.
http://bdh.bne.es/bnesearch/detalle/bdh0000010741
BUSTOS, Álvaro. Tradición y novedad en la poesia de Juan del Encina.
Tesi doctoral 2008. https://eprints.ucm.es/11455
CAÑETE, Manuel. Proemi publicat a: Teatro completo de Juan del Encina, RAE, 1893.
https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10065818
COTARELO, Emilio. Cancionero de Juan del Encina, 1928.
http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/cancionero-de-juan-del-encina-primera-edicion-1496--0/html/ffadf59c-82b1-11df-acc7-002185ce6064_253.html